

---

*Олег Білий,
Віктор Козловський*

МОВЧАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

Серед ознак кризи європейської культури Фридрих Ніцше назвав зникнення з інтелектуального ландшафту Європи мислителів і натомість утвердження багатоманітного племені експертів. Утім висновки Ніцше більше нагадують пророцтва, адже не так вже й давно — усього за якихось сімдесят-вісімдесят років до появи цієї гіркої констатації європейська інтелектуальна традиція знала інші, кращі часи, коли великі мислителі вважали за свій моральний обов'язок не відмовчуватись, а реагувати на всі важливі події, часто відволікаючись навіть від своїх досліджень задля належної оцінки цих подій. У цьому плані можна згадати позицію видатного філософа Фіхте, який рішуче виступив на захист Французької революції. Йдеться про його трактат «До виправлення суджень публіки щодо Французької революції» (1793). Фіхте запропонував оригінальний аналіз перебігу революційних подій, в якому прагнув з'ясувати сенс усього того, що відбувалось на теренах Франції. І висновок німецького мислителя вельми промовистий — Французька революція, попри всі жахливі події, викликані небезпекою реставрації старої влади й іноземним вторгненням, має виняткове історичне значення. Філософ побачив те, що для багатьох сучасників було далеко не очевидним з огляду на рішучість дій революційного керівництва Французької республіки. За перипетіями революційної битви з внутрішніми і зовнішніми ворогами нової, республіканської Франції Фіхте розгледів боротьбу за людську свободу і гідність. Він належним чином оцінив космополітичну спрямованість цих базових ліберальних цінностей.

© О. БІЛИЙ, 2015
© В. КОЗЛОВСЬКИЙ,
2015

Прикметно, що через 10 років після такої сміливої підтримки французьких революціонерів Фіхте виступив з осудом Наполеонівських загарбницьких війн, зокрема окупації німецьких земель. Його знані «Промови до німецької нації» (1807), виголошені в окупованому французькими військами Берліні, ще раз засвідчили персональну сміливість німецького мислителя, його тверде переконання в тому, що філософ не має права мовчати, не повинен уникати публічної оцінки важливих подій сьогодення. Фіхте апелював не лише до людини як до «інтелектуального суб'єкта», а й як до моральної особистості. Саме моральний імператив, звернений до людського сумління, спонукає інтелектуала до «публічного дискурсу». Але Фіхте демонструє, що є події, на які обов'язково має відреагувати філософ, інтелектуал. Він зобов'язаний це зробити попри можливі ризики або дискомфорт. Для Фіхте імператив «Не можу мовчати» є обов'язком кожної чесної людини, яка хоче зберегти власну моральну гідність, що потребує він неї «не гри» за правилами, які нав'язує держава чи громадськість, а мати власну позицію, і що важливо — оприлюднювати її публічно. Фіхте як ніхто вмів діяти публічно, а також заохочувати інших до такої діяльності.

Не менш промовистою є позиція Канта. Відомо, що революційні події у Франції (які філософ, як відомо, сприймав неоднозначно) спонукали його до написання кількох важливих текстів, зокрема, знаменитого трактату «До вічного миру» (1795), а трохи пізніше «Суперечки факультетів» (1798). Безперечно, поява цих трактатів (особливо «До вічного миру») була б неможлива без такої події, як Французька революція. Для Канта витoki революцій укорінені насамперед у моральних засадах людини. До революційних дій підштовхують бажання людей повернути собі втрачені свободу і справедливість. Революції живляться «благородним ентузіазмом», який неможливо викликати штучно, а купити за гроші — і поготів. Вочевидь Французька революція відкрила для Канта перспективу концептуального розв'язання складної проблеми — створення нового, федеративного об'єднання європейських країн на ліберальних засадах. Як бачимо, великі історичні події надихали мислителів минулих часів на великі ідеї, вплив яких ми відчуваємо і дотепер. Чому ж наше сьогодення не вивільняє таку креативну потугу? Можливо, це вже не модно, не відповідає «трендам» сучасного світу, який занурився у дрібну спеціалізацію і плекання технологічних інновацій як панацеї від усіх негараздів і проблем? Можливо, ми існуємо у світі, який став надто складним («комплексним»), і його вкрай важко, а то й неможливо збагнути, а тим паче артикулювати, вдаючись до загальноприйнятої мови, до якої б дослухались, а отже звернули увагу на проголошені ідеї та оцінки. Світ надто розпорошений, а відтак будь-яка апеляція до більш-менш валідного осмислення тих подій, що розгортаються на світових теренах, є справа ризикована. До того ж, за умов панування сучасних норм політкоректності будь-який публічний виступ потребує дотримання цілої низки писаних і неписаних правил та обмежень, які обтяжують кожного, хто має сміливість маніфестувати свої думки у публічній сфері.

Тож сама здатність виголошувати якісь «ідеї», що претендують на статус смислових орієнтирів у лабіринтах сучасного світу, вможлиблюючи його розуміння, поступово слабшає, втрачає свою спонукальну силу. Фактично ми вже існуємо у світі, де дедалі гострішим стає відчуття смисловтрати, розпросторюється прогресивний параліч креативності. Остання втрачає свою актуальність, підігріваючи руйнівну уяву євроскептиків. Чи справді ми переживаємо часи, коли філософів замінили численні експерти, віртуози негативної комбінаторики, «жерці чистого розуму», заклопотані перерахунком варіантів перебігу подій, які, боячись звинувачень в ангажованості, всіляко уникають будь-яких оцінок,

Упродовж ХХ століття раз у раз видатні уми допомагали європейцям зрозуміти долю світу, і не лише зрозуміти, а й врятувати від цілковитої деградації й антропофагії, принаймні вплинути на притомний політичний істеблішмент, думаючих можновладців. Утім, на жаль, Ніцшева інтуїція опинилась на правильному шляху.

Нині вже очевидно, що у ситуації викликів сучасній ліберальній цивілізації, зокрема, відживлення російського імперського проекту, який поставив світ на грань глобального протистояння, ми, схоже, наштовхнулись на філістерське мовчання західних інтелектуалів, насамперед європейських. Здається, гострої актуальності знову набуває відомий вислів часів студентської революції 1968 року: структури не виходять на вулиці. Виразний контраст німотній спільноті західноєвропейських інтелектуалів являє собою невтомний Бернар-Анрі Леві, філософ великого громадянського темпераменту, який першим серед європейців відкрив історичні сенси української революції 2013–2014 років. Попри теоретичний потенціал сучасної європейської думки, вона виявилась розгубленою перед катаклізмами ХХІ століття, насамперед перед війною Росії проти України. Ідеться не про рутинну працю у рамках традиційних сумирних академічних жанрів — конференцій, круглих столів, лекцій тощо.

Ідеться про те, що Жан-Поль Сартр називав *залученістю* (*engagement*). Як відомо, людська екзистенція, за Сартром, — це тотальний вибір, перманентне самовизначення людини щодо наявних обставин. Альтернативи, що постають перед інтелектуалом у суспільстві, — це говорити, мовчати або стріляти. Позиція невтручання, академічна розважливність, перебування «над сутичкою», гедоністичне усамітнення у «вежі зі слонової кістки» або естетизм — теж форма участі. Саме таку позицію демонстрували Флобер і брати Гонкур під час Паризької Комуни, що, зважаючи на авторитет цих письменників, сприяло усталенню суспільного умонастрою, що вможливив розгул репресій. Поміркована розважливність і крутість Романа Ролана, Жуля Верна і Лева Толстого відіграли роль легітимізаційного аргументу на користь сфальшованих доказів зради, що їх було використано для засудження офіцера генерального штабу Франції Альфреда Дрейфуса. І саме про це говорив Сартр, обґрунтовуючи своє уявлення про

залученість. Натомість Сартрова власна публічна позиція була прикладом поведінки *l'intellectuel engagé*, коли Сартр засуджував колоніалізм, геноцид поневолених народів Африки й Азії, виявляючи при цьому не лише своє щире бажання відгукуватись на гострі проблеми сучасного світу, а й свою моральну позицію, позбавлену крутійства, непевності і «діалектичної дво-значності».

Взірцевим уособленням Сартрового уявлення про *залученість* був Віктор Гюго. Його пропагування загального виборчого права, рівноправ'я жінок, доступ до освіти усіх дітей, незалежно від соціального походження, виступи за скасування смертної кари, що набули всесвітнього розголосу, сміливі інвективи на адресу узурпатора Наполеона Третього, якого Гюго назвав зрадником Франції, зробили письменника національним героєм. Про це свідчить яскравий і водночас кумедний факт. У день тріумфального повернення Гюго до Парижа з вимушеної десятирічної еміграції, коли маси парижан, попри прусську облогу, вишли його зустрічати, повії міста на знак глибокої шани на адресу автора «Знедолених» і «Собору Паризької богоматері» оголосили про те, що будуть безкоштовно надавати послуги своїм клієнтам.

Виразною ілюстрацією концепції Сартра зможе також послужити Мішель Фуко, який завжди прагнув діяти як правозахисник по всьому світу. Обурений візитом Леоніда Брежнєва до Парижа у 1977 році, за часів президентства Валері Жискар д'Естена, одного із французьких стовпів реалполітик, він зібрав асамблею східноєвропейських дисидентів. Фуко наочно демонстрував силу свого авторитету й персональну мужність безпосередньою участю у протестних акціях. В одній із сутичок з поліцією йому зламали ребра. Утім, не усі його вчинки, його вибір «упосліджених жертв» мають бездоганну етичну і політичну обґрунтованість. Вочевидь, Фуко відмовила інтуїція філософа культури, коли він глорифікував ісламістський рух на чолі з аятолою Хомейні. Водночас Фуко мав рацію, коли говорив, що ісламізм стає провідною силою на Близькому Сході.

На тлі суцільних експертиз, навали симулякрів інформаційного протистояння, вага громадянської позиції інтелектуалів дедалі меншає, якщо не сказати — зникає. У центрі Європи відбулось брутальне вторгнення, нищення правил, конвенцій. Як ніколи загострилось передчуття великої війни. А тим часом спостерігаємо епідемію дипломатичного жаргону, словесну гру на теренах смерті, що переймає мову не лише політиків. Зараження охопило широкий загал. Очевидними стали злиденність етики й усіляких теоретичних побудов академічної філософії. Достатньо пригадати прогноз Юргена Габермаса стосовно настання ери вічного миру, яку він проголосив з трибуни світового філософського конгресу влітку 2013 року. Трохи більше як півроку по тому розпочалась війна у Європі — агресія Росії проти України. Оголошення утопії здійсненою добре відгонить підходами, що їх охоче використовувала більшовицька пропаганда.

Натомість, аби зробити заангажованість непристойною для академічної спільноти ознакою ретроградного соціологізму марксистського штибу, добре попрацювали батьки-засновники постмодерну з їхньою критикою метанаративів. До них долучилися й такі викривальники владної природи думання, як покійний Андре Глюксман з його книгою «Les Maitres-Panseurs» (Мислителі-Володарі). Критика володарів думки, таких «пророків революцій», як Гегель, Фіхте, Маркс, Ніцше, попри наміри самого автора, підірвала авторитет інтелектуалів у суспільстві. Щоправда, громадянська позиція самого Глюксмана, здатність точно реагувати на події, завжди бути на передовій у протистоянні свободи і тиранії, інтелектуальна безкомпромісність стосовно необмеженого державного насильства, вміння схилити аудиторію на свій бік — все це геть руйнувало значну частину аргументації, спрямованої проти видатних авторитетів. Той самий парадокс демонструє у своїх інтерв'ю і Ноам Чомскі, коли іронізує над європейською, а надто французькою традицією «сакралізації» інтелектуала. Він навіть називає французьку інтелектуальну традицію фарсовою, «чимось на кшталт Голлівуду», а інтелектуальну еліту Франції — зібранням шоуменів, сповнених пихи й роздуваної самоповаги, кожне зітхання яких одразу ж потрапляє на першу сторінку газети «Монд» (див.: [Understanding Power, 2002: р. 92]). Водночас Чомскі завжди був постійним героєм соціальних протестів, скандальних політичних виступів і публікацій, а його праці за популярністю посідають місце, близьке до творів Карла Маркса. Вочевидь ми маємо справу із знеціненням ролі інтелектуала у сучасному світі. Скепсис Чомскі живиться не останньою чергою і особливостями інституціалізованої взаємодії інтелектуалів та влади у Сполучених Штатах Америки. Достатньо сказати, що такі видатні постаті у зовнішній політиці США, як Пол Нітце, Збігнев Бжезинський, Генрі Кісінджер, Семюел Гантингтон, Кондоліза Райс, — вихідці з університетського середовища. Саме ця взаємодія, що на ній значною мірою ґрунтується вироблення політичних рішень, значною мірою позбавляє сенсу інтелектуальну фронду. Загалом з часів справи подружжя Розенбергів, засуджених до страти за шпигунство на користь Радянського Союзу, короточасної доби маккартизму, періоду в'єтнамської війни, роль інтелектуального протесту у США стала мізерною. Цей процес добре описаний Раймоном Аронем у праці «Опій інтелектуалів»: «Сполучені Штати залишаються оптимістами на манер XVIII століття: вони вірять у можливість поліпшити долю людей, вони не довіряють владі, яка є зіпсута, вони залишаються глухо ворожими до влади, до чийхось претензій, що вони знають рецепт порятунку ліпше, ніж пересічна людина. Там нема місця ні для революції, ні для пролетаріату, там знають тільки економічну експансію, профспілки і конституцію» [Арон, 2006: р. 192]. Ми маємо свою власну історію такого знецінення. Після встановлення комуністичної диктатури більшовицькі лідери були одержимі ідеєю міжнародної легітимації свого експерименту, задля чого не шкодували коштів і зусиль. Достатньо пригадати вікопомні візити Герберта Велса, Анрі Барбюса, Андре Жиди, Ромена Ролана і Ліона Фейхтвангера до СРСР.

За влучним висловом П. Голандера, більшовики виробили задля цього особливу «техніку гостинності»¹.

Зачарований такою гостинністю, гуманіст Ромен Ролан у бесіді зі Сталіним (28 червня 1935 року) (див.: [Сталин, 2006: с. 99–110]) проголошував: «Я хочу ще поговорити на тему, котра для нас, інтелігенції Західної Європи, і для мене особисто є особливо значною: про новий гуманізм, провісником якого Ви є, товариш Сталін, коли Ви заявили у своїй прекрасній нещодавній промові, що “найбільш цінним і найбільш вирішальним капіталом з усіх цінностей, що існують у світі, є люди. Нова людина і нова культура, що від неї походить”. Немає нічого здатного залучити до цілей революції увесь світ, як та пропозиція нових великих шляхів пролетарського гуманізму, цей синтез сил людського духу». До кінця свого існування комуністичний режим, за всієї зневаги до людського життя, був дуже чутливим до символічних жестів окремих індивідів, надто, коли йшлося про симпатиків і антипатиків режиму. Уся холодна війна просякнута драматургією ідеологічного двобою на рівні особистостей. У протесті індивіда, нехай і позбавленому близького результату, комуністичні очільники вбачали, і небезпідставно, смертельну загрозу тоталітаризмові. Цей феномен добре окреслено у романі Гани Зегерс «Сьомий Хрест» — історії втечі семи в'язнів з нацистського концтабору. Вже у посткомуністичну добу протести відомих інтелектуалів, моральних авторитетів набули продовження, проте не мали і не мають жодного істотного впливу на можновладців. Це виразно показав лист українських інтелектуалів проти змін до Конституції, що набув суспільного розголосу у липні 2015 року. Інша річ, що український дисидентський рух породив систему цінностей, які відіграли вкрай важливу легітимізаційну роль під час утворення української національної держави. Але голоси посткомуністичних моральних авторитетів загубились у так звану добу постмодерну з її індустріалізованим цинізмом і спалахом знезначення — відставкою великого наративу тоталітаризм—демократія. Наприкінці вісімдесятих Жан Бодріяр пророкував зникнення великих розрізень, таких як добро і зло, істинне і хибне, що їх розшифрування надає світові сенсу. В «Екстазі комунікацій» філософ твердив: «Усі ці потрошені на друзки поняття ціною взємопридушення дедалі більше руйнуються до нашої вящої радості» [Baudrillard, 1988: р. 59]. Природа сучасної політичної влади є такою, що можновладці не надають значення словам, навіть якщо вважають їх істинними. Лише ризики, пов'язані з ігноруванням інакодумання, що завдячують своєю появою латентній загрозі, рішучому намірові реалізувати громадянське право людей на повстання, повертають словам колишню силу, відживлюють енергію, здавалось би, назавжди похованих понять, на-

¹ Провідним нарративом Поля Голандера, автора відомих праць «Політичні пілігрими» та «Антиамериканізм», був «політичний туризм» західних інтелектуалів у царство утопії, вимріяні країни своїх теоретичних фантазій — СРСР, Китай, на Кубу.

самперед понять істинного і хибного. Це було добре помітно на прикладі незграбної спроби Президента Порошенка підважити роль волонтерського руху під час урочистої промови з нагоди Дня збройних сил України. Проте сам факт вибачення Президента за свою сумнівну, «двозначну обмовку» свідчив про те, що інтерактивна комунікація політичних лідерів і громадянського суспільства в Україні може стати вагомим чинником розвитку держави.

Є й зворотний бік соціальної ангажованості інтелектуала й митця. Історія рясніє прикладами легітимації тиранічних політичних режимів з боку, сказати б, авторитетів романтичного конформізму. Ідеться про таких мислителів, як Мартин Гайдегер, Карл Шміт, Езра Паунд.

У Шміта критика парламентаризму і лібералізму (у праці «Політична теологія») переростає в апологію диктатури нацизму, прообраз якої він знаходить у традиціях Давнього Риму, в постаті комісара-наглядача ранньої абсолютистської держави. Суверенний диктатор, за Шмітом, виражає уявлення спільноти про те, що є нормальним, а що винятковим, і створює гомогенний медіум як передумову легітимного застосування закону. Тим часом як лібералізм неспроможний злитовувати соціальні групи, впроваджувати субстантивні маркери ідентичності, поставити на перше місце конститування політичної спільноти.

Не дивно, що Шміт швидко стає коліщатком політичної машини Третього Райху. За підтримки Германа Геринга його призначають державним радником Пруссії, Президентом Націонал-соціалістичного союзу юристів, головним редактором часопису «Німецькі юристи». Нині він зажив особливої популярності у російських колах, причетних до вироблення стратегії імперського реваншу (див., зокрема: [Auer, 2015: p. 953–968]).

Езра Паунд оспівує економічне піднесення Італії часів Муссоліні, несамовито пропагує економічний корпоративізм фашистської Італії у численних статтях, листах і промовах на італійському радіо. У своїй віршованій публіцистиці, яку друкує у газеті військово-морських сил Італійської Соціальної Республіки, маріонеткової держави (1943–1945), він закликає чинити опір військам союзників, а своїх співвітчизників (тобто американських військових) закликає переходити на бік ворога.

Найбільш разючим прикладом «революційного конформізму» була залученість Гайдегера. У своїй інавгураційній промові при вступі на посаду ректора Фрайбурзького університету Гайдегер, зокрема, проголошував, що небезпека для університету походить не від праці в ім'я держави, а лише від байдужості та спротиву, від ідеї міжнародного й академічного прогресу. Боротьбу за нові інститути, в яких будуть навчатися німецькі лідери, слід вести у дусі націонал-соціалізму. Гайдегер твердив: щоб цей дух, його безкомпромісність не було знищено гуманістичними та християнськими ідеями, цю боротьбу поведуть сили нового Райху, суворі раса під орудою канцлера Гітлера.

Уся біографія Гайдегера часів нацистського режиму засвідчує, що він прагнув стати філософом номер 1 Третього Райху. Вже за чотири місяці після інавгурації, у серпні 1933-го Гайдегер запроваджує так званий фюрер-принцип, яким скасовувались вибори ректора. Натомість набуває чинності порядок, згідно з яким ректор призначається міністром освіти Райху. Гайдегер всіляко підтримує расову політику режиму, дискримінацію колег-євреїв.

І навіть після війни він не вважав за потрібне засудити режим Третього Райху. Тож не дивно, що на всі закиди щодо підтримки ним цієї людиноненависницької політичної системи він завжди ухилявся від її прямого осуду, посилаючись при цьому на те, що між нацизмом, марксизмом і американізмом він не вбачає якоїсь особливої різниці, оскільки всі вони прагнуть планетарного панування на підставі технічної експансії. Показовим у цьому плані є не лише його «Лист про гуманізм» (1947), а й останнє інтерв'ю часопису «Der Spiegel», надруковане вже невдовзі після його смерті, у 1976 році, де він знову ухиляється від оцінок свого нацистського минулого. Натомість продовжує вбачати в націонал-соціалізмі ту силу, яка намагалась опанувати техніку, виявити її сутнісні риси. Дивними виглядають «академічні» роздуми вже старого філософа стосовно режиму, який догори дригом поставив світову історію, призвів до численних жертв, знищення культурних цінностей. Вочевидь таке ставлення до тоталітарної системи, дванадцятирічне існування якої призвело до десятків мільйонів людських жертв, вочевидь також є позиція. Остання формулюється як «антигуманізм» (до речі, це і філософське кредо автора «Буття і часу», речника радикального імперсоналізму) і засвідчує інтелектуальний крах видатного мислителя, і саме тому, що Гайдегер демонструє якусь дивовижну моральну «нечутливість» до людських страждань, до геноциду багатьох націй та етнічних груп.

Зовсім іншу позицію посідав колишній колега Гайдегера по «філософському цеху» Карл Ясперс (стосунки між ними після війни практично були згорнуті). Невдовзі після війни Ясперс оприлюднив важливе дослідження — «Питання про провину» (1946), спершу як цикл лекцій в університеті, що проходили під агресивні вигуки обурених студентів. Для переважної більшості тогочасної німецької молоді ідеї автора «Розуму та екзистенції» сприймалися як національна зрада, ганебне співробітництво з окупаційною владою. І все ж, попри таке несприйняття його ідей, Ясперс наважився звинуватити німецький народ в тому, що саме за його мовчазної згоди гітлерівський режим здійснював масштабні злочини проти людяності. Ясперс вважав, що криваві діяння нацистського режиму вимагають визнати колективну провину народу і необхідність його каяття. Проголошення таких ідей вимагало від філософа персональної мужності, оскільки, як свого часу констатував Томас Ман, у перші повоєнні роки переважна більшість німців усе ще перебували під гіпнотичним впливом ганебного режиму і мовчки підтримували його. Томас Ман стверджував, що за нагоди більшість населення Німеччини знову проголосувала б за нацистську партію Гітлера: «Повернись тепер Гітлер, 60,

а то й 80 відсотків німців, — із сумом писав автор “Доктора Фаустуса”, — зустріли б його з розпростертими обіймами» [Манн, 1960(a): с. 362].

На початку 1950-х років Т. Ман знову повертається до болісної для нього теми війни і перемоги над нацизмом. З особливою силою це увиразнилось у його публікації листів борців Європейського Спротиву, які вони залишили своїм близьким і друзям напередодні своєї страти. Це справді рязючі листи! Бо хіба можна залишатися спокійним, не зворушеним, читаючи листа зовсім юної дівчини, яка добре знає, що за кілька годин її буде вбито. І ця героїня пише своїй матері: «Мила матуся, я прошу в усіх вас прощення за те, що заподіяла вам горе, і я знаю, що ви простите мене. Справа, за яку я боролась, — справедлива, свята справа... Я зустріла свою долю з душевним спокоєм і зуміла зберегти гідність до самого кінця... Я сподіваюсь, що моїх товаришів і мене не забудуть, бо нас повинні пам'ятати» [Манн, 1960(b): с. 502]. Безперечно, видатного німецького письменника ці листи вразили, глибоко зворушили. Це виразно уявляє його реакція на ці унікальні свідчення незламності людського духу. Вочевидь ми бачимо реакцію людини, яка не може мовчати, мусить, зобов'язана оприлюднити не лише ці безцінні взірці людської мужності, а й дати свою власну оцінку тому світові, який з'явився після розгрому нацизму, розгрому, який був би неможливий без самопожертви цих молодих героїв: «Так невже віра, сподівання і готовність до самопожертви європейської молоді, що носила ім'я «Resistance», інтернаціонально-одностайний спротив нарузі над їхніми країнами, ганьбі підкорення Гітлеру Європи, страшною загрози завоювання Гітлером усього світу, — невже ці прагнення молоді, котра, все ж, мріяла про щось більше, аніж про один лише супротив, відчувала себе провісницею кращого людського суспільства, відкинуті життям і виявились даремними?.. Цього не може бути. Не було ще випадку, щоб ідея, за яку з чистим серцем боролись, страждали і вмирили люди, — загинула. Такі ідеї завжди здійснювались» [там само, с. 506–507]. Хіба це не оцінка того світу, який постав на руїнах зруйнованої Європи? І цей світ все ще перебуває у стані холодної війни і поки що далекий від «вічного миру», про який мріяв Кант.

Цілком імовірно, що європейських інтелектуалів заколисує та обставина, що терористична війна, яку веде Росія в Україні та Сирії, обгорнута у шати державної легітимності, наркозалежність від сентиментальних спогадів про «велику російську культуру». Отож є потреба заглибитись в історію, поміркувати про право Росії на експансію, про етнокультурні суперечності тощо. Ось як звучать назви тем конференції, організованої Європейським Форумом за Україну, Українським інститутом національної пам'яті, за підтримки Посольства України у Франції, Французької Асоціації Українських досліджень, Київського клубу (Париж), Фондації Шумана (Париж), Національним університетом «Кієво-Могилянська академія»: Франсуаза Том — «Велика Вітчизняна війна та її підвалини у російській історії, широко уживані Сталінім», Філіп де Лара — «Тлумачення Голокосту

у радянську і пострадянську добу та використання теми геноциду у російській пропаганді», Галя Акерман «Як російська пропаганда тлумачить Пакт Рібентропа — Молотова і секретні протоколи з нацистською Німеччиною; Катинь, армія Власова; Фінська війна; Варшавське повстання». За всієї поваги до академічної ваги текстів цих шанованих дослідників, точного розуміння природи російської агресії проти України, немає сумніву, що така конференція, проведена 15 квітня 2015 року, на жаль, приречена стати лише маленькою подією, яка потоне у вирі інформаційної війни Росії проти європейських цінностей. Є ознаки того, що реалполітик офіційної Франції, заскоченої хвилею терору, може стати принаймні короткостроковою стратегією країни. Про це свідчить і та парадоксальна ірраціональна поквапливість, з якою Президент Франції Франсуа Оланд полетів на прийом до Путіна після паризької трагедії від 13 листопада 2015 року.

Тут є сенс згадати пророчі попередження Корнеліуса Касторіадиса, видатного французького мислителя і учасника руху опору нацистській окупації Греції, — про небезпеки великої війни, що їх несуть так звані гетерономні режими, за яких геть відсутня рефлексія над нормами, правилами і структурою, режими, збудовані на міфологічному детермінізмі. Серед таких режимів чільне місце посідає і *стратократія*, тип владарювання, за якого держава і військові утворюють єдине ціле, а державні посади обіймають колишні офіцери (див.: [Castoriadis, 1981: p.284]). Саме такий режим нині утвердився в Росії, де ключові державні посади обіймають вихідці зі спецслужб, а «націоналістично-імперіалістичне уявлене», якщо скористатись визначенням Касторіадиса, за умов ідеологічного вакууму стає цементом, що утримує російське суспільство від остаточного розпаду.

Мовчання західноєвропейських інтелектуалів, їхній страх перед імперіалістичними фантазіями російської стратократії лише посилює аберацію політичної свідомості, у якій не знаходить місця одна довершена очевидність — путінський режим спричинив руйнацію світового порядку і став спаринг-партнером борців за світовий Халіфат з так званої Ісламської держави Іраку та Леванту. Є й інші причини розгубленості деяких політичних лідерів Старої Європи, яка суголосить мовчання інтелектуалів.

Жан Бодріяр безспідставно вважав, що Франція недостатньо озброєна, щоби протистояти терористичному насильству, адже французи прагнуть вилучити Терор зі спогадів про Французьку революцію на догоду пам'яті, тобто викреслити насильство із власної історії. Та що вже казати про добу Французької революції. Оперативний склероз європейського суспільства вже майже стер пам'ять про збитий російськими терористами «Боїнг» Малайзійських авіаліній, про безневинно вбитих Росією українців і намагається зробити терориста номер 1 у сучасному світі — Владіміра Путіна — повноцінним партнером з переговорів. Можна лише сподіватись, що європейські інтелектуали залишать царину симулякрів, прокинуться від постмодерністського сну і будуть готові до неординарних вчинків на захист Європи від загрози московської навали.

ДЖЕРЕЛА

- Understanding Power. The Indispensable Chomsky* / Ed. by Peter R. Mitchel and John Schoeffel. — New York, 2002.
- Арон Р. Опій інтелектуалів. — К., 2006.
- Сталин И. В. Сочинения. — Т. 18. — Тверь: Информационно-издательский центр «Союз», 2006.
- Baudrillard J. The Ecstasy of Communications* // *Semiotext(e)*. — New York., 1988.
- Auer S. Carl Schmitt in the Kremlin: the Ukraine crisis and the return of geopolitics. International Affairs. September 2015. Vol, 91, Is, 5.*
- Манн Т. История «Доктора Фаустуса». Роман одного роману // Манн Т. Собрание сочинений : в 10-ти т. Т. 9. — М.: Художественная литература, 1960(a).
- Манн Т. Прощальное слово европейских борцов Сопротивления // Манн Т. Собрание сочинений : в 10-ти т. Т. 10. — М.: Художественная литература, 1960(b).
- Castoriadis C. Devant la guerre.* — Paris, 1981.

Олег Білий — доктор філологічних наук, провідний співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

Віктор Козловський — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».
